

alföld

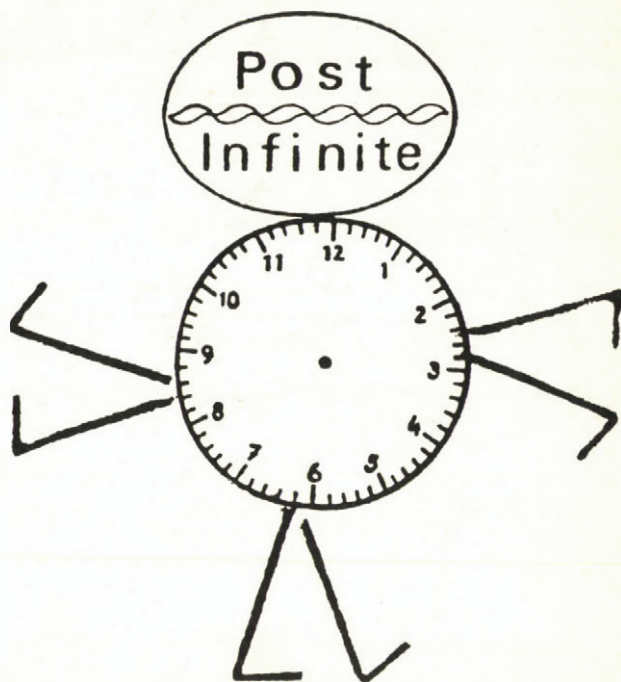
IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

BARÁNSZKY LÁSZLÓ
TANDORI DEZSŐ
TOLNAI OTTÓ
VERSEI

ESTERHÁZY PÉTER
REGÉNYE
GARACZI LÁSZLÓ
PRÓZÁJA

„LÁBADOZÓ ORSZÁG”
AZ IDEI ITT-OTT
KONFERENCIA
SZERKESZTETT SZÖVEGE

„MONDOLAT”
GÖRÖMBEI ANDRÁS
PARTI NAGY LAJOS
ÍRÁSA

NEGYVENKETTEDIK ÉVFOLYAM

1991/11

alföld

NEGYVENKETTEDIK ÉVFOLYAM — 1991. NOVEMBER

<i>Tolnai Ottó</i> verse: Tolbuchin a velencei tükörben	3
<i>Esterházy Péter</i> : Hahn-Hahn grófnő pillantása (regény, 5. rész)	10
<i>Baránszky László</i> verse: Kosztolányi húga VIII.	20
<i>Aczél Géza</i> verse: nagy temetői posztmodern	21
<i>Garaczi László</i> : Azóta zuhan (próza)	22
<i>Tandori Dezső</i> verse: Trivers 1. (A krefeldi buszsofőr)	41

fórum

Lábadozó ország (<i>Csoóri Sándor, Entz Géza, Fekete Pál, Nagy Károly</i> kerekasztal-beszélgetése és hozzászólások az Itt-Ott konferenciáján)	64
--	----

szemle

<i>Károlyi Csaba</i> : Hol a mese szelleme? (Mészöly Miklós: Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról)	61
<i>Szilágyi Márton</i> : „Romlani kell, kijavulni” (Tandori Dezső: Koppar köldüs)	67
<i>Borbély Szilárd</i> : Baránszky László: Menetközben	72
<i>Aczél Ákos</i> : Kemény István: Témák a Rokokó-filmből	74
<i>Hima Gabriella</i> : Jókai Anna: A töve és a gallya	76
<i>Maller Sándor</i> : Gömöri György: Erdélyiek és angolok	79
<i>Nagy Miklós</i> : Barta János: Ma, tegnap, tegnapelőtt	82
<i>Valuch Tibor</i> : „Igazságot, nem könyörületességet!” (K. Havas Géza: Talpra, halottak!)	85
<i>Gál Sándor</i> : Az egy-ember történelmé (Ujváry Zoltán dokumentumkötetéről)	87

mondolat

<i>Parti Nagy Lajos</i> : Mi az, zöld istállóban?	89
<i>Görömbei András</i> : Bibó István írásai angolul	93

Híreink	96
---------	----

Barta János: *Ma, tegnap, tegnapelőtt*

Elegyes művek. Száz esztendővel korábban tán ilyen címet tettek volna erre a poszthumusz, *Imre László* által sajtó alá rendezett könyvre. Valóban vegyes tartalmú gyűjtemény a *Ma, tegnap, tegnapelőtt*, jó kétharmada cikk meg tanulmány, míg a megmaradt rész önéletrajzi jellegű. Nagy ívet ír le az egyes írások keletkezési évszámának sora: az itt újra közölt bevezetés a Kemény Zsigmond-sorozathoz (*Kemény Zsigmond Gyulai Pálja*) 1967-ből való, a visszatekintések (*Visszapillantó tükör*) javarésze a hetvenes-nyolcvanas évtized fordulóján keletkezett. A Tóth Árpád évforduló (1986) jelentőségét emelte Barta János két itteni dolgozata (*Tóth Árpád műhelyében, Fény, szín, hang, lélek*). Az utóbbiakhoz kapcsolódik módszerével, tárgyával utolsó irodalomelméleti tanulmánya: *Képek és költők*, ez 1987 elején készült el.

Rendkívül nehéz körülmények között született utóbb említett három munkája. Gondolnia sem lehetett a nagykönyvtárak fölkeresésére, korábbi sikeres műtéte ellenére is nagyon kímélnie kellett a szemét, mindössze pár órát olvashatott. Fizikai bajai aláásták alkotókedvét, gátolták abban, hogy a tőle megszokott alapossággal áttekintést, a képanyag egészét felölelő osztályozást nyújtson vagy a legújabb elméleti szakkönyveket is felhasználja, amint ezt azelőtt rendszeresen megtette. Felvetődik így a kérdés: nem túlságosan szubjektívek-e Barta János megállapításai, másrészt nem szakadt-e el a frissebb tudományos áramlatoktól, eredményektől? Míg az elsőre tagadóan válaszolhatunk, lehetetlen tagadni a kisebb munkák hagyományörző jellegét.

Csakhogymilyen hagyományokról van szó? Tegyük előbb rövid kitérőt. Negyven-ötven év óta tekint az irodalomtudósok nagy hányada az általános nyelvész, sokszor a matematikus szemével a költői képalkotásra. Hangoztatják például, hogy a metafora két eltérő valóságsíkon elhelyezkedő dolog (=létező) azonosítása. A következőkben átadhatjuk a szót a 3. gimnáziumi stilisztika tankönyvnek, amely e ponton Hankiss Elemér kutatásaira támaszkodik: „A metafora hatása két valóságsík összevillanásából adódik. Az összetett képben a síkváltás sűrűsége és a valóságsíkok közti távolság, vagyis a kép feszültsége befolyásolhatja a hatás erejét”.

Barta János módosítja e felfogást, etikai, általános esztétikai alapra állítja, továbbá mellőzi egy lényeges elemét. Gondolatmenetét három kiragadott idézettel próbáljuk meg szemléltetni: „Tehát nemcsak diszparát valóságszintek kapcsolódhatnak össze, hanem magasabb és alacsonyabb esztétikai-etikai szintek is.” (195) „Mivel a szint-sűrítésnek, átváltásnak nemcsak ontológiai, de axiológiai funkciója lehet (...)” (uo.) Végül: „A cél, a funkció, amely mindezt irányítja: a totális emberi egyéniségnek minél több és minél mélyebb rétegét mozgatni meg, minél mélyebben szántani. (194)

Világos beszéd ez, bő magyarázatra nincs is szükség. A strukturalizmus egyik lényeges fölismérését Barta professzor a harmincas évtized német egzisztencializmusának, kései fenomenológiájának szellemében alakítja át. Ezzel a némiképp matematikai jellegű, az értékek, személyiségrétegek iránt közömbös elméletet jóval emberibbé teszi. Nem lényegtelen ilyen szempontból a számláló-

méretező megközelítés elvetése sem: míg Hankiss Elemér a korábban sokat emlegetett könyvében (*A népdaltól az abszurd drámáig*, 1969.) igen sokszor kiemeli „a kvantitatív módszerek” fontosságát, Barta sehol sem törődik a szintváltások sűrűségével. (A képek jelentéstani feszültségét említi ugyan, ám e szempont elsikkad Tóth Árpád vizsgálatában. Kár — teszem hozzá).

A strukturalistákat és a rokon irányzatok képviselőit nem zavarta az, hogy a debreceni tudós bizonyos mértékben szembenállt velük. Ün. adminisztratív eszközeik sem voltak. Teljesen másként ítélték meg Barta János német filozófiai ihletését a marxista tudománypolitika képviselői! És nekik aztán nem hiányoztak az eszközeik nemtetszésük kifejezésére. Maga az áldozat önéletrajzi karcolataiban nem hallgatott minderről, de öncenzúrát kellett alkalmaznia — a korviszonyoknak megfelelően.

Meglehet, kissé pátoszosan írtam le az „áldozat” szót. Valóban, Barta János sohasem távolították el az állásából, nem ítélték szilenciumra, sőt akadémikus lett stb. Ám a dogmatizmus egyik pápája, Szigeti József, no meg a pártközpont bizalmát élvező irodalomtörténészek (Király István, Pándi Pál, Tóth Dezső, Waldapfel József) részben nyíltan támadták, részben akadályozták művei megjelenését a hatvanas években. *Bevezetés az irodalomelméletbe és az irodalomtudományba* című közös, három szerzős, „egységes” egyetemi jegyzetünk jóváhagyását maga a harmadik szerző, Kardos László professzor igyekezett elgáncsolni a minisztériumban. (Eretnek tanoknak vélte kollégájának tételeit!)

1966-ban lektorálni kellett átnéznie *Költők és írók* c. tanulmánygyűjteményét: Pándi Pál, Somogyi Sándor, Tóth Dezső foglalkoztak vele, nyilván az ő nyomásukra szerzői utószó került a könyv végére. Ebből hiányzik az önbírálat, meghátrálás, megfigyelhető azonban bizonyos — kényszerű — óvatosság. Így Barta János hivatkozik arra, hogy tanulmányai „vitákra ösztönöznek” s ezzel utat törhetnek „a marxista irodalomtudomány megizmosodása felé”. (i. m. 273.) Mindennek ellenére a példányszám csupán 1400, holott az „eszmeileg kifogástalan” munkák akkoriban elérték az 1700-as, 2000-et, sőt Király István *Ady Endre* szintézise 3400-as volt 1970-ben, a *Tisztuló tükrök* (Sötér István) 4400 példánya pedig a lehetséges csúcst jelentette 1966-ban.

Fölmerül a kérdés: ha Barta Jánossal szemben Párt és Hivatal ennyi fenntartással él az enyhülés idején, hogyan volt lehetséges egyetemi tanári kinevezése a sztálinizmus tombolása alatt, 1951-ben? Bár kielégítő válasz aligha adható, egy-két föltételezést megkockáztatok, hiszen az ötvenes évek elején egy intézetben tanítottunk a budapesti bölcsészkaron, s „az intézeti tanár” (mai elnevezéssel docens) barátságával tüntetett ki. A legfőbb ok az lehetett, hogy a döntéshozók, Tolnai Gábor, Waldapfel József stb. ismerték az ő tudói és tanári értékeit. „Szellemtörténész”, egzisztencialista pályakezdésével tisztában voltak, ámde ez két okból is megbocsáthatónak tűnt szemükben. Ez a „szellemtörténész” tévelygéseivel együtt mégiscsak Horváth János tanítványa, azé a Mesteré, akit Waldapfelék is tiszteltek. S ami lényegesebb: az „intézeti tanár” ez időszakban olyan dolgozatokat készített, amelyek nem hasonlítottak a korábbiakhoz, és őt a marxizmus szemlélete iránt aránylag fogékonynak mutatták. (Pl. *Vörösmarty patriotizmusa*, *Gvadányi és haladó hagyományaink*. E kettőt nem is vette föl későbbi gyűjteményes munkáiba.) Egyébként is a minisztérium nem sokat válogathatott: a nyugdíjazások, elbocsátások miatt káderhiány mutatkozott a bölcsészkarokon.

A Waldapfel-féle intézetről elégedetten szól a *Visszapillantó tükör* („ott

már kevesebb személyi rosszindulattal találkoztam...” 26.). Tagadhatatlan mégis, hogy nem foglalkozhatott eddigi kedvenc korszakával, hanem a régi magyar irodalmat kellett előadnia Klaniczay Tiborral együtt. Jó együttműködésüknek hamarosan megért a gyümölcse: jegyzetet, vaskos szöveggyűjteményt adtak ki közösen. Az átirányítás oka nyilvánvaló: az 1772—1849 közti szakaszt az intézetvezető a sajátjának tekintette, nem engedte be oda beosztottját. Az első számú átirányítást 51-ben második követte; olyan munkaközösség vezetésével bízta meg Waldapfel, amelynek újabb Petőfi kritikai kiadás előkészítése volt a feladata. Mi, fiatal oktatók is tisztán láttuk akkor, mennyire téves, sőt kártékony ez az intézkedés. Bartát Petőfi helyett Arany Jánoshoz vonták hajlamaik, és éppen Waldapfelék sürgetésére vállalt el kevéssel előbb felelős szerkesztői tisztséget a Voinovich Géza-féle Arany-sorozatban.

Mondhatja minderre valaki: csekélység az egész, ennyi bajt, méltatlanságot majd mindenki elszenvedett ekkoriban. Csakugyan, de nem mindenki felelt a sors kihívásaira hozzá hasonlóan! Akadt kutató, aki kedvét vesztette, alig írt, esetleg súlytalanabb, veszélytelenebb témák felé fordult. Emlékezhetünk egyesekre, akik azzal igyekeztek elfeledtetni újító-eretnek írásait, hogy holmi nagyon is pártszerű cikkel lepték meg a világot. Ismeretes egy tehetséges fiatal irodalomtörténész esete; küzdött a szecesszió, Csáth Géza és mások elismertetéséért, s közben tíz éves, igen elismerő pályaképet fogalmazott meg Illés Béláról. Észrevehetjük az ilyen egyensúlyozás, kettős könyvelés példáit még Sötér Istvánnál is. Sok kitűnő megfigyelést, finom elemzést adó *Tisztuló tükrök* című kötetébe fölvetett egy harsogó dicshimnusz (valójában nekrológot) Révai Józsefről, amelyből megtudhatjuk, hogy „a magyar társadalomtudományok soha nem tapasztalt föllendülése született meg sugallata nyomán”. (i. m. 445).

Idegen volt Barta professzortól az efféle taktikázás. Nem bírálta a marxizmust, mint a történelemre vonatkozó eszmerendszert, sőt 1968 táján talán abban is hitt, hogy az korszerűsíthető, és megtisztítható a dogmáktól, vulgarizálástól. (Ez idő tájt sokan reménykedtek az efféle benálunk.) Nem táplált azonban illúziókat az adott magyar művelődéspolitikai tekintetében, nem írt le dicsérő sort hazai ideológusról, még Lukács Györgyről sem. Ezzel megőrizte a személyisége méltóságát, amelyet értelmiségünk jelentős része feláldozott. Másrészt nem tette le a fegyvert önnön csüggedt hangulatai előtt. Visszatekintéseiben elég gyakori az önvád, ám sohasem ölt beteges méreteket. Így bizonyult önbírálatá kitartó munkára, önnevelésre ösztönző erkölcsi sarkantyúnak.

Sohasem hunyta be szemét az emberi és nemzeti lét torzságai, csúfságai előtt, mégis ismert menedéket az ilyen nehéz órákban-napokban. Megnyugtatta családi életének melegsége s a klasszikusok élvezése. Az utóbbit, kivált a zene hatalmát megemlíti a *Visszapillantó tükörben*, az előbbit — úgy emlékszem — még futólag sem. Mintha e részben is Arany Jánost akarta volna követni a *Ma, tegnap, tegnapelőtt* írója.

Nem békült meg az apróbb hibákkal, köznapi mulasztásokkal sem Barta professzor úr. Épp ezért nem volna szabad az emlékéét őrző kiadványnak durva baklövással meglepni az olvasót: Gyulai Pál neve Tóth Árpádé, Babits Mihályé, Arany Jánosé, Kemény Zsigmondé mellett ugyan mit keres a címlapon? (*Csokonai*)